

Pokalbis su lietuvių kalbos ir literatūros
mokytoja eksperte Laima Abraityte

Vietoj įžangos

Ganėtinai keblu su tais pokalbiais, su tais interviu, su prisiminimais. Labai bijau to „Aš“ sureikšminimo. Vis „aš“, „aš“, „aš“. Kas jau labai tas „aš“ tu, žemės kurmi! Tiesiog gyvenai tą laiką, kurį skyrė likimas. Ir gražiai, ir nelabai.

Tebūnie man atleista, jei to „Aš“ per daug!

Bet tai šio žanro savitumas.

Laima Abraitytė

Laima Abraitytė: Dėl literatūros pasirinkimo, literatūros studijų man nė jokio abejojimo nebuvo. Aš tai žinojau labai anksti. Labai anksti išmokau skaityti. Tėvas didžiudavosi, kad aš, penkiametė, skaitau. Kaimynai netikėdavo ir paduodavo laikraštį paskaityti. Tada tai buvo netikėta. Dabar ir ketverių metų vaikai skaito. Juokai. Mano šeimoj keturi vaikai buvo vyresni už mane. Aš tiesiog jų nusiklausiau. Labai labai didelį pomėgį knygai turėjau. Ne tik knygai, – viskam, kas parašyta, išspausdinta. Kaip močiutė barė mano mamą, kam man leidžia skaityti, – akis gadina, nesveika! „Mamyte, na ką aš galiu padaryt, – sako, – ką pagriebia, tą skaito, – laikraštį, degtukų dėžutę, papirosų pakelį.“ Sunku patikėt, bet skaitydavau prie pilnatis, prie krosnies ugnies. Mirgėdavo, bet vis tiek pakakdavo šviesos. Skaitydavau pokary, kai žiburys buvo suplota gilzė, aliejaus pripilta, dagtis iš kažkokio vilnonio audinio. Šviesos būdavo, bet jau dūmų ir smarvės – beprotiškai. Šitaip buvo perskaityta ir „Vinetu“, ir „Raitelis be galvos“, ir „Vargdieniai“, ir Mnišek „Raupsuotoji“. Žodžiu, skaitydavau, ką nugriebdavau.

Solveiga Daugirdaitė: Kur Jūs tuo metu gyvenot?

L. A.: Tada jau mokiausi Marijampolėj. O gyvenau maždaug penkiolika kilometrų nuo Marijampolės, Karklinių kaime.

S. D.: Ar Jūs baigėt vidurinę mokyklą Marijampolėj?

L. A.: Aš baigiau keturias gimnazijos klases (atitinka septynias ar aštuonias vėliau, gal aštuonias vis dėlto). Bėgu namo basa šeštadienį. Pasiveja mane vežimas, berniukas vadelėja arklį: „Sėskis, pavėžysiu!“ Taip jau įprasta,

kad pėsčią pavėžina, kartais nē prašyti nereikėdavo. Na, ir klausia – kur, kaip, kas, ką? Pasirodo, jis – seminaristas. Sako: „Jeigu baigėi keturias klases, tai stok į seminariją. Pas mus labai smagu! Stipendiją duoda.“ Va, čia ir užkibau. Svarbiausia – už stipendijos! Na, gal ir dėl to, kad „smagu“. Gal dar ir dėl to, kad tas berniukas labai mielas buvo...

S. D.: Tai čia buvo Marijampolės mokytojų seminarija?

L. A.: Taip. Labai džiaugiausi. Ten buvo labai šviesi mokykla, labai šviesūs mokytojai, labai kilni, tauri atmosfera. Paskui, po poros metų, direktorių Praną Naujokaitį pakeitė. Bet vis tiek ten tradicijos buvo labai šviesios.

S. D.: O ką Jūs galėjot dirbti baigusi?

L. A.: Aš turėjau paskyrimą į Šventežerį. Pradinių klasių mokytoja. Aš truputį anksčiau pradėjau mokytis, nuo penkerių metų, paskui brolius kaip kumeliukas bėgau į mokyklą, buvau gerokai už kitus jaunesnė. Bet po karo dar metus praleidau nesimokius. Gal septyniolikos buvau, kai baigiau. Iki pat ketvirtojo kurso tarp panelių buvau „màžė“. Bet jos mylėjo mane, neskriaudė, o galų gale ir į savo būrį priėmė...

S. D.: O kur yra Šventežeris?

L. A.: Kažkur Dzūkijoje. Dar partizanų kovos nebuvo baigtos.

S. D.: Tai maždaug kelintais metais?

L. A.: Aš baigiau mokyklą penkiasdešimt pirmais metais. Kadangi baigiau tuo vadinamuoju raudonu diplomu, turėjau teisę mokytis toliau. Visi kiti važiuoja pagal paskyrimą, ir viskas. Nepasirinksi.

S. D.: Ar Jūs nedirbot Šventežery?

L. A.: Ne, ne. Iškart – mokytis. Mano sesuo jau buvo baigusi chemiją universitete. Bet mano teisė mokytis buvo tik Pedagoginiam. O sesuo – kietai: „Ne, ne į Pedagoginį, reikia – į universitetą.“ Tai ką man daryt? Pasiėmusi tą savo diplomą, einu į Švietimo ministeriją leidimo. Stovi tokie pečiuiti, gražūs, jauni vyrai. Aš jau pradėdu dėstyti, kad norėčiau į universitetą. Jie mane užsipuolė labai rūščiai, šiurkščiai: „Džiaukis, kad Pedagoginiame institute mokytis gali. O jeigu ne – iškart važiuoji dirbti pagal paskyrimą.“

Vis tiek, galvoju, tas pokario vaikas gana savarankiškas ir užgrūdintas. Juk valsčiuje kiekvienais metais reikėdavo išsiprašyti charakteristikos, kad leistų mokytis. Vėliau jau lyg ir nereikėdavę, nuo kada – neatsimenu.

Taigi drožiu į Pedagoginį institutą atsiimti savo dokumentų. Atiduoda be vargo. Einu į universitetą. Lijo. Be proto lijo. Aš dar su tokiu pusiau kiauru skėčiu. Man sesuo buvo prisakiusi kreiptis į prorektorius Jankauską. Sakė – labai geras žmogus. Jisai: „Ne aš tvarkau šituos reikalus. Pas Mitropolskį reikia eiti.“ Bet kokia situacija, Solveiga, įsivaizduok! Sulytą, varvu visa, tą skėtį suglaudus – nuo skėčio teka. Atidarau duris, galvodama, kad bus koks nors prieangis ar kas, ir akis į akį – su prorektorium. Tokia šlāpkus ir stoviu. Aš jam rusiškai, kiek sugebu (lietuviškai jis nekalbėjo, o mes, vaikai, rusiškai iš kareivių išmokom pokario metais, paskui ir seminarijoj šiek tiek), sakau, kad aš noriu į universitetą, o man liepia į Pedagoginį. Mitropolskis: „Tai nešk dokumentus, ir viskas.“ Taip ir įstojau.

S. D.: Ir egzaminų nelaikėt?

L. A.: Nereikėjo.

S. D.: Ar metai buvo tie patys?

L. A.: Buvo penkiasdešimt pirmieji. Man dar kliuvo tokie labai sėkmingi metai. Dar buvo neišdaužyta Lietuvių literatūros katedra. Profesorė Vanda Zaborskaitė, profesorius Juozas Balčikonis, profesorius Jurgis Lebedys, tada dar jaunas Donatas Sauka (su juo į ekspedicijas pradėjom keliauti), kylančios kalbininkų žvaigždės – Jonas Kazlauskas, Zigmas Zinkevičius, žavioji Irena Kostkevičiūtė, katedros vedėja – Meilė Lukšienė. Labai daug šviesulių. Visą mokslo ir humanizmo šviesą aš vis dėlto gavau tenai – universitete. Katedros daužymas buvo jau paskui, po manęs.

S. D.: O kelintais metais Jūs į Sibirą važiavot?

L. A.: Į Sibirą važiavau baigusi keturis kursus. Atsiėmiau vasaros stipendiją ir galvojau, kad jau penktam kursui nusipirksiu išeiginę suknelę. Paskui staiga mano pusseserė, devintos klasės mokinukė, pasakė, kad nori važiuoti į Sibirą vasarai pas savo ištremtus tėvus (čia jau po Stalino mirties).

S. D.: Bet jinai norėjo važiuoti ne gyventi, tikrai aplankyti?

L. A.: Ne, ne gyventi. Aplankyti. Kaip ją vieną leisi į šitokią kelionę, kai reikia vien traukiniu važiuoti septynias paras? Lyg ir krito man toks likimo burtas lydėti ją.

S. D.: Ar Jūs norėjot, ar nenorėjot važiuoti?

L. A.: Aš norėjau. Bet kur keliauti, bet kur eiti, bet ką pamatyti – galva pramušta. O čia – į Sibirą! Dar buvau mačiusi filmą „Sakmė apie Sibiro žemę“. Nuvažiavom. Jinai pabuvo iki mokslo metų pradžios ir grįžo į Vilnių. Pasižiūrėjau, kad tas gyvenimas labai išpūdingas, labai kitoks, labai mane sujaukino ir sudomino. Aš pasilikau. Metus ten atidirbau. Su visais. Su tremtiniais. Šitie metai man buvo labai sudėtingi – ir pilietinės, ir politinės, ir žmogiškosios brandos metai.

S. D.: O mokslus baigėt po metų, kai grįžot?

L. A.: O kai grįžau po metų, irgi buvo istorija. Pirmiausia aš, dar Sibire būdama, gavau prorektorius Mitropolskio laišką, tokį gana neblogą. Nuo Mitropolskio laišką gavo ir mano mama. Aš parašiau, ką veikiu, kad grįšiu. Pasirodo, universitete vyko atviras fakulteto komjaunimo susirinkimas. Ten buvo iššaukta, kad va tokia ir tokia studentė, pažangi komjaunuolė, išvažiavo buožių vaikų mokyti. Buvo suresta tokia istorija. Kitas Mitropolskio laiškas jau buvo rūstus, matyt, po tos konferencijos: „Grįši, bet kas tave bepriims?“

S. D.: Bet iš kur ta versija, kad Jūs mokote?

L. A.: Nežinau, kaip kuriamos tokios istorijos. Bet jos labai gajos. Ten, kur gyvenau, nebuvo ko mokyti. Tai buvo pagyvenę, ar net seni žmonės, jų suaugę vaikai su mažais vaikeliais ir visas būrys jaunimo, jau Sibire išaugę iš vaiko amžiaus. Aš paprasčiausiai dirbau įvairius darbus. Mes, merginų brigada, iš molio plytas minkėm, ant kupros į lentynas sunešiodavom džiovinti, paskui savadarbėje krosnyje išdegindavome. Reikėdavo iš eilės budėti, kurstyti ugnį kiaurą naktį (čia jau panašiai kaip su tuo senoviniu jaučių ganymu – mergelei bent jau dalį nakties padėdavęs jos pasirinktasis). Paskui visą rudenį per taigą į naują būsimą gyvenvietę Žeržulą kelią tiesėm – uoloje kirtome duobes telefono stulpams. Jau naujoje gyvenvietėje Žeržule lėtpjūvėję tuos vadinamuosius „gorbilius“ (raštų nuopjovas) nešiodavom. Dirbau visokius darbus – ir su kirviu, ir su plaktuku, ir su laužtuvu. Kaip visi. Taip ir su žmonėmis – tremtiniais – suartėję. Ir likimų prisižiūri, ir istorijų prisiklausai, ir pats daug ką naujai pamatai, supranti,

permaštai. Nuvažiavau dar socializmo idėjų beturinti. Jos jau buvo gerokai apirusios, bet vis atrodė – tokių gerų dalykų tam socializme yra: ir teisė į mokslą, ir tautų draugystė, ir svajonė kurti naują geresnį gyvenimą, ateitį, laimę kitiems, būsimiesiems. Ak, tasai jaunystės maksimalizmas (ir kvailumas)! Labai tiems būsimiesiems reikia tos tavo kuriamos laimės! Mes visai nežinom, kokios laimės jie norės, kokios laimės jiems reikės...

S. D.: O kaip grįžot?

L. A.: Kai grįžau, jau buvo „atšilimas“. Prorektorius Mitropolskis atleistas. Rektoriumi tapo Juozas Bulavas, Filologijos dekanas – visų mylimas ir gerbiamas filosofas Eugenijus Meškauskas. Manęs tik charakteristikos paprašė. Nebūtų baigęsi gerai, jeigu ne laiko pokyčiai ir ne tie šviesūs universiteto vadovai. Bet šis Sibiro šleifas lydėjo mane visą gyvenimą.

S. D.: Ar charakteristikos prašė iš Sibiro?

L. A.: Taip. Charakteristika buvo labai lakoniška, kad dalyvavau visuomeniniame gyvenime: „В быту вела себя скромно, пользовалась авторитетом.“ Paskui baigiau mokslus ir išvažiavau į Viešvilę. „Širdžiai įsakius, partijai paliepus...“

S. D.: O kur dirbot?

L. A.: Viešvilėje – pora metų, Dauguose – apie penkerius metus. Tautosakos nemažai surinkau: Viešvilėj – iš senųjų gyventojų, „šišoniškių“ (jų dar užtikau). Paskui atvažiavau į Vilnių. Atvažiavau be nieko – be priregistravimo, be darbo, be kampo. Su vaikeliu. Vaikelį dar palikau pas savo mamą. Prasidėjo visos Vilniaus istorijos.

S. D.: Kur dirbote Vilniuje?

L. A.: O Vilniuje iš karto porą metų – profesinėje technikos mokykloje. Dvidešimt pirmoji buvo technikos mokykla – viena iš geresniųjų. Ten buvo lengva dirbti ir galima, palyginus, daugiau uždirbti. Buvo toks geras, ramus vyrų kolektyvas. Su vyrais dirbti visada yra lengviau.

S. D.: O ko ten mokė?

L. A.: Šaltkalviai, frezuotojai, surinkėjai – metalistai, darbininkiškos profesijos. Dėščiau antraeilį dalyką, estetinį lavinimą – visko po truputį.

Nors aš ten gerai turėjau, bet negalėjau išverti. Man reikėjo literatūros, man reikėjo tikrų mokinių. Padedant dėstytojai Liudai Kadžytei-Kuzavinienei (ji vienerius metus dirbo Marijampolės mokytojų seminarijoje, mane pažino), patekau į 23-iają mokyklą. Ten pradirbau gal kokius šešerius metus. Paskui labai neįtikau partijai, buvau iš ten pusiau išbrozdinta. Laima Tupikienė tada buvo Mokytojų tobulinimosi instituto Lietuvių kalbos kabineto vedėja. Ji buvo stebėjusi mano pamokas ir porai metų išprašė mane į institutą. Ne porai metų, gal aš ten būčiau ir ilgiau dirbus, bet ją pačią išgujo. Kai Rimkus atėjo į švietimo ministrus, iš karto užsišoko, kad ideologinis darbas, ideologinis auklėjimas mokyklose blogai organizuojamas. Žinoma, pirmiausia akys krypdavo į nepatikimiausius – į lituanistus. Mokytojų tobulinimosi instituto direktorei Ragalevičienei mirtinai reikėjo apsidrausti. Suradus menką pretekstą – kažkurio rajono mokytojos, vietinio nomenklatūrininko žmonos, skundelį apie Laimos paskaitą, vieningu balsavimu pritarus partinei kuopelei, Laimą Tupikienę atleido iš kabineto vedėjų. Taip būdavo tvarkomi reikalai.

S. D.: Suprantu. O kaip Jus pašalino?

L. A.: O manęs nepašalino. Pati išėjau. Aš nuėjau pas direktorę ir pasakiau: „Jeigu tokio proto žmones, kaip Laima Tupikienė, jūs išvarot, tai man čia nėra kas veikti.“ Labai gerai atsimenu direktorės žodžius (išties įsimintinus), kad šiame darbe ne proto, o gero charakterio reikia, sugyventi reikia. „Na, – atrėžiau (jau mandagybių nepaisiau), – jeigu proto nereikia, tik „sugyventi reikia“, tai jau tokių žmonių rasite daug!“ Šitos detalės – neišgalvotos, tiesiog atsimintos. Direktorė labai šoko mane sulaikyt, nes nepatogu – iš karto beveik suyra kabinetas. Ne iš gerumo jina mane norėjo sulaikyt. Siekė kaip nors išlaviruot. Išėjau į niekur. Laimė, tą pačią dieną nulėkiau į Švietimo skyrių, ir man davė dvi klases 31-oj vidurinėj mokykloj, iš karto parašė įsakymą. Gerai, kad pasiskubinau, nes būčiau likusi be nieko. Ir taip institutas, net ir mokytojams pageidaujant, manęs paskaitų skaityti jau niekad nekvietė. Tabu.

S. D.: Kelinti čia maždaug metai?

L. A.: Oi, dabar jau nepamenu, pasižiūrėsiu į darbo knygelę. Bet buvo dar kietas sovietmetis – Rimkaus ministeriavimas. Tada aš gaunu porą klasių – tą gaivalą, tuos savo net ne penktokus, o ketvirtokus, po trisdešimt penkis klasėje.

Tais metais ketvirtokai buvo priskirti dalykinei sistemai. Taip ir vargavau, ir džiaugiausi gyvenimu su tuo nepažabojamu gaivalu. Ištikus trejus metus. Labai mylėjau juos.

Netoli 31-osios kilo naujos, būsimos 9-osios mokyklos pastatas. Gediminas Matulaitis, lig tol dirbęs Švietimo ministerijoje, matyt, turėjo svajonę – ambiciją kurti savo mokyklą. Nuo paties pirmojo statybos akmens jis jau buvo šios mokyklos direktorius: ir mokytojus rinko, ir statybininkus prižiūrėjo, ir inventorių surūpino. Tai žmogus – stebėtinų organizacinių gabumų. Taigi dalis mokinių ir mokytojų iš 31-osios išėjo į 9-ąją. Gera mokykla susikūrė, bet mokiniai ją vadino „devintuoju fortu“. O dabar buvusieji prisimena ją su didžiausia pagarba ir nostalgija.

S. D.: Teko girdėti.

L. A.: Tikrai gera mokykla, ir mokiniai geru žodžiu mini. Bet turėjo vieną trūkumą – negalima taip spausti mokinių iš visų dalykų. Tada labai sunkiai išsitenka meninių polinkių vaikai. Iš mūsų mokyklos išėjo muzikalių ir gabių dailei vaikų, kuriems buvo per sunku viską suderinti. Šito man gaila, bet ką padarysi, lituanistai jų apginti nepajėgdavo. Kiek sutinki buvusių mokinių, dabar jie, kaip suaugę žmonės, įvertina ir griežtumą, ir išmokymą dirbti, ir atsakingumą.

S. D.: O kaip Jums sekėsi dirbti? Kaip žiūrėdavot į visiškai raudonus tekstus, kuriuos Jums vis tiek reikėdavo dėstyti, jeigu jie būdavo programoj?

L. A.: „Kalvio Ignoto teisybė“... Aš labai gerai atsimenu 23-ioj mokykloj. Kas gali skaityt tą kūrinį?!

S. D.: Aš neskaičiau, bet vis dar žadu.

L. A.: Dabartinėm akim gal ir galima pažiūrėt – jau daug matyt. Tada aš taip pasakydavau: „Yra tokia tema – komunistų paveikslai „Kalvio Ignoto teisybėj“. Šita tema yra labai gerai išdėstyta vadovėlyje, perskaitykit.“ Dar Lenino „Partinė organizacija ir partinė literatūra“. Čia jau buvo šventos katekizmo tiesos. Tris teiginius duodi: „Turit atsiminti. Viskas!“ Tai ir visos raudonybės...

S. D.: Ar dar atsimenat, kokie tie teiginiai?

L. A.: Jau aš pati dabar neatsimenu. Gal ir atsiminčiau, jeigu pagalvočiau. Tik žinau, kad reikalavimai grožinei literatūrai buvo tokie pat, kaip ir visai ideologinei rašliavai. Toliau – Lenino kalba trečiajame Jaunimo sąjungų komjaunimo suvažiavime: „Mokytis! Mokytis! Mokytis!“ Mokiniam sakydavau: „Tai jūs privalot žinoti!“ O kartais kūrinis, tokius pačius raudoniausius, tyčia paimi komentuoti, bet jau ir šypsena, ir intonacija atitinkama, ir žvilgsniai atitinkami – susikalbam su mokiniais.

S. D.: O iš kur Jūs žinojot, kad mokiniai Jus supranta?

L. A.: Suprasdavo žaltukai! Na, kontaktas yra. Ne su visais galbūt ir gali taip. Iš pradžių gal ir negalì. O paskui galì – supranta. Vèliau jau ir geros literatūros, ypač poezijos, atsirado. Gal ir ÷tampos kiek sumažèjo, o 9-ojoj vidurinj mokytojas buvo pats sau šeimininkas už Gedimino Matulaičio stiprių pečių. Jis ten buvo vienvaldis. Partinès organizacijos sekretorè Dobinienè ten buvo be balso. Ji tik susirinkimuose padūsaudavo, kad reiktų taip ir taip... Ir kad nereiktų šitaip!

S. D.: O su kolegom apie knygas, apie literatūrą šnekèdavot?

L. A.: Labai sunku atsakyti apibendrintai – juk dirbau tokiose skirtingose mokyklose. Laimingiausia buvau Viešvilèj, 23-iojoje (šioje mokykloje turiu galvoje ryšì ne su kolegomis, o su mokiniais – nepaprastais, neužmirštamais), na ir 9-ojoje vidurinjè – tame mylimame „devintajame forte“. Šioje mokykloje likimas man padovanojo koleges – drauges Violetà Tapinienè ir Dainorà Eigminiènè. Tai buvo graži trijulè. Tarp mūsų po dešimties – dvidešimties metų skirtumas, taigi mes – trijų kartų žmonès. Suremdavome pečius darbuose, renginiuose, kalbèdavomès ir apie literatūrą, ir apie politiką, ir apie situacijas klasèje, ir apie mokinius: ir tuos talentinguosius, ir tuos sunkiai sutramdomus. Gyvenome visavertì pedagoginì literatūrinì gyvenimà. O visà mokytojų kolektyvą itin suburdavo ne posèdžiai, ne politinio švietimo valandinès beprotybès, o smagūs subuvimai – dainuodavome, prisijuokdavome ir iš savès, ir vienas iš kito, kliūdavo ir mūsų Gediminui. Bet viskas nepiktai, juokais. Pasijusdavome artimesni, tarsi naštà nuo pečių nusimetè. Tai tikrai buvo gražus gyvenimo tarpsnis – amžiaus branda, patirtis, bet dar ne senatvè. Važiuodavome ÷ ekskursijas – Krymà, Vidurinè Azijà. Atsimenu Jaltà. Vakare einame ÷ naujà, didžiulì užsieniečiams skirtà viešbutì, ÷ restoranà. Šešiolikos – aštuoniolikos mokytojų-moterų grupelè – paskui savo visur ir visada savimi pasitikintì Gediminà Mikelaitì. Vyrų buvo koks trejetas. Juntame sèdinčiųjų susidomèjimà ir lengvas šypsenas – šitoks moterynas!..

Bet kai mes, gavę vientisą nuošalesnę erdvę, uždainavome (išdainavome savo gražiausias dainas), salėje kilo ovacijos! Kai vėl mes būriu išėjome iš salės, mums įkandin plojo, kilo nuo savo staliukų, lydėjo ligi mūsų autobuso, atsisveikindami mojo rankomis.

S. D.: O iš kur sužinodavot, kuo galima pasitikėti?

L. A.: Ar mokiniais, ar mokytojais?

S. D.: Ir mokytojais.

L. A.: Čia labai skirtingos mokyklos buvo. Nebuvo galima pasitikėt, bet neiškentęs drėbteledavai, ir viskas. Neištvėdavau. Ypač nekenčiau nuožnios neteisybės. Ir kvailumo. Buvau kampuota, kartais net avantiūristiška. Čia jau tėvo genas. Kalbos čia daug! Gal kada nors. Atsimenu, dar dirbau 23-ioje mokykloje. Ta proga vyko kažkoks miesto lituanistų subuvimas Salomėjos Nėries mokykloje. Buvo Lenino šimtmetis. Mokymo dalies vedėja (tikras politrukas) Šimkuvienė, Sigizmundo Šimkaus, to didžiojo mūsų ideologo, žmona, įpareigojo mane, kad ryšium su šiuo jubiliejumi aš pakalbėčiau apie literatūrinį ugdymą. Kalbėdama apie literatūros mokymo problemas, pasakiau, kad visur reikia turėti saiką – nesuvulgarinti, kadangi dabar ir dešrą, ir moteriškas kelnaites vynioja su Lenino vardu. Šitaip negalima! Viskam turi būti savo vieta! Tada mokytojai pakraupę net žioptelėjo. Būdavo kartais, kaip sakoma, mane ima ir „užneša ant posūkio“. Tekdavo susipriešinti ir per tuos posėdžius, ginant mokinius. Tai 23-iojoje vidurinėje mokykloje. Apie ją plačiau parašyta Rūtos Oginskaitės knygoje apie Vytautą Kernagį.

S. D.: O ką Jūs turėjot omeny, sakydama, kad „dešrą vynioja su Lenino vardu“?

L. A.: Kiekvienam žody, kiekvienam žingsny, kiekvienoj vietoj – Lenino šimtmetis, Lenino šimtmetis. Jau bloga darėsi. Svarbiausia, kad visai neskoningai, visai ne vietoj. Aš trupučiuką hiperbolizavau – dešros gal ir nevyniojo, nes tada išvis nevyniodavo, į rankas įbrukdavo. Jei nori, ir silkę, pasiėmęs už uodegos, neškis. Daugybė „ištikimujų“, o net ir visai neištikimujų buvo apdovanoti Lenino šimtmečio medaliais. Viena mano draugučių jį ant virtuvinio chalato segėjo... Už tai paskui ir užkliūdavau. Užkliuvau ir 23-ioje mokykloje (partinė organizacija buvo jau tokia akyla, nors, o Dieve, nieko aš jiems nedariau). Dar 23-ioje mokykloje man prilipino „politinio tvirkintojo“ vardą. Na, kas čia dabar? Politinis

tvirkintojas! Aš nežinau, galbūt prie to prisidėdavo ir kokie pašaliniai dalykai – smulkus kerštas, pavydas. Atėjo kartą pas mane į namus 23-iosios mokyklos karinis vadovas, toks jau kiek nusidėvėjęs gražuolis Popovas. Mokiau jo dukrą. Atėjo su degtinės buteliu!!! Pats vienas jį gerdamas, mane perspėjinėjo (tikiu – nuoširdžiai!): „Drauge Abraityte, pasisaugokit, jums bus blogai. Daug kas jums labai pavydi, kenkia.“ „Ko man pavydėti? – apstulbau, mostelėjau į savo elgetišką būstą, aplūžusią sofą, – man, taip sunkiai ir daug dirbančiai?!. Tik to ir tegalima pavydėti!“ „Saugokitės, būkit atsargi kalbėdama, drauge Abraityte...“ Kalbos leitmotyvas buvo tik šis. „Mokinių pavydi. Jų prielankumo. Jų meilės.“ Niekad pati tuo užkulisiniu gyvenimu negyvenau, man labai sunku į kitą įlipt ir suprast, kodėl taip žmonės elgdavosi. Visa, ką darydavau, – stengiausi mokiniams diegti gilų literatūros suvokimą, moralines vertybes, Tėvynės meilę. Tėvynė man visą laiką buvo ne ta, kurios krantus „keturiolika jūrų skalauja“. O ši – savoji, su vos devyniasdešimties kilometrų jūros pakrante... Visomis jėgomis stengiausi, kad ir mokiniams taip būtų.

S. D.: Ar Jūs buvot partijos narė?

L. A.: Ne, niekada. Į komjaunimą įstojau kaip tas netikėlis į karvės blyną. Viena priežasčių, kodėl išvažiauvau iš Viešvilės, ir buvo ta. Antraisiais darbo metais mane ten skyrė mokymo dalies vedėja. O paskui lenkte lenkė stoti į šį gerą daiktą, bet tada jau aš nešiau kudašių. Nepagražinsiu savęs – ne vien tik dėl to, bet ir dėl to.

S. D.: O ar Jūs kalbėdavotės su mokytojom, pavyzdžiui, su Violeta Tapiniene, mokykloj ar kur nors dar privačiai?

L. A.: Oi, dažnai susitikdavom ir mokykloj. Prie Tapinienės kabineto buvo įrengtas toks kabinečiukas, kurį mokiniai praminė „Kawiarnė“. Ten būdavo galima aptarti ir rimtesnius reikalus, ir su mokiniais akis į akį pasišnekėti, ir mes pačios ten labai bendraudavom. Be to, renginius kartu rengdavom. Tarp mūsų trijulės niekada nebuvo tų gana dažnų moteriškų poteksčių – pavydo, smulkmeniškumo ar dar ko. Toks švarus, geras bendravimas. Man tai – didžiausio džiaugsmo metai. Kūrybos metai. Į „Kawiarnė“, be mūsų trijų, mielai užsukdavo fizikas Basijokas, nuolatos bendravome su Taisija Stanevičiene, kartais ateidavo Sabina Liutikienė. Violeta visada buvo traukos centras. „Kawiarnėje“ surengdavome prie kavutės „autodafė“ ir savo direktoriui. Toje mažoje draugėję mes labai daug ką kritiškai aptardavome, išsakydavome humoro forma. Nebuvo jam kaip pykti.

Gediminas Matulaitis buvo protingas. Ir gudrus. Jam nieko nereikė nomenklatūros poniutėms pabučiuoti rankelę, paskleisti vyriško dėmesio žavesį. Jam nieko nereikė atsakingo posėdžio su atsakingais svečiais metu trinktelėti ranka į krūtinę ir iškilmingai tarti: „Aš, kaip komunistas“ ir taip toliau. Jis ant savo pečių prisiimdavo visus reikalus su saugumu, ugniagesiais, skęstančiųjų gelbėjimo draugijom, DOSAF, komjaunimo, partijos komitetais. Ką reikėdavo, jis viduj tvarkydavosi kietai. Bet jau jo mokytojams niekas iš pašalės ant sprando nelipo. Netgi ir labai įtakingi tėvai. Pamenu, atėjo toks isteriškas įsiaudrinęs „didelis žmogus“ (koks jau ten „didelis“, tik „didelio“ pašonėje prie ūkinių gėrybių trynėsis!), priskandalino visai be reikalo mano klasėje, paskui – tiesiai pas direktorių, o tasai: „Drauge N..., jūs tokiose atsakingose pareigose dirbate ir taip nesitvardote! Išeikite kokiai dešimčiai minučių, susitvarkykite, tada grįžkite – pasitarsime.“ Jeigu iškildavo kada kas nors rimta ir jei tiesa buvo mokytojo, direktorius visada palaikydavo savo mokytoją. Šito iš jo neatimsi. Darbui jis niekada netrukdė, nesikišo, atsiradus reikalui – mokytojus gynė. Todėl kartais ir jo silpnybėms (ne tokioms ir mažoms!) nusileisdavai. Tokią laisvę darbe gal tik Viešvilėj buvau turėjusi.

Dar smagus bendravimo prisiminimas – vienas to meto laiko ženklų. Laisvės pamokos metu patraukdavome su Violeta Tapiniene prie Kalvarijų turgaus. Ten buvo tokia landynė (vienintelė!), kurioje buvo galima nusipirkti tik iškeptos, apskrudusios vištos ketvirčiuką (šitokia prabanga!). Jeigu pagal eilę išpuolė sparnelis, – pirksi sparnelį, jeigu šlaunelė (valio!) – tai jau sėkmė... Eilės būdavo didelės. Publika ten būdavo turgaus publika – pati demokratiškiausia! Jų šnekėlės ir gausūs priedai prie tų šnekėlių turtindavo ir mūsų gyvenimo patirtį, ir neišsemiamus „didžiosios kalbos“ išteklius. Bufetininkės mudvi iš tos demokratiškos draugės išskirdavo ir kavutės pasukdavo be eilės. Kartais prie tolimesnio staliuko su „Pliskos“ lašeliu išvysdavome pašilusį savo mokymo dalies vedėją Vladą Motiejūną... Anoks čia griekas!

S. D.: Papasakokit apie literatūrinius renginius. Kaip juos organizuodavot, ką iš rašytojų kviesdavotės?

L. A.: Pavyzdžiui, Daugose buvo Alfonsas Maldonis, Paulius Širvys, vėliau Juozas Baltušis. Onė Baliukonytė tada už Pauliaus Širvio labai užkibo. Ne kartą kalbėjo ir rašė, kaip jai tada tai buvo svarbu. 23-ioje mokykloje pas mus vėl viešėjo Paulius Širvys, Justinas Marcinkevičius, Algimantas Baltakis, daug teatralų. Mūsų 23-ioji mokykla bendravo su akademiniu teatru. Surengėme „Mindaugo“ premjeros aptarimą. Įdomi detalė: vedėja Šimkuvienė man pasako, kad sukvietusi aktorius, o aš

turėsianti vesti susitikimą su jais... Iš vakaro pranešė! Tai yra – apsikvailink ir prieš svečius, ir prieš mokinius. Neapsikvailinau. Profesore Vandą Zaborskaitę buvom pakvietę baigiamajai Putino pamokai. Buvo skaitomi vaikų referatai, eilėraščiai. Mes kas antrą savaitę turėdavom tokius „Poezijos pusvalandžius“. Vyresniokai suleikia į salę. Ilgai ten negaišdavom – po pusvalandį. Kokią nors temą, mano ar mokinių pasiūlytą, aptardavom. Dažnai dalyvaudavom raiškiojo skaitymo konkursuose (paskui Jūratė Onaitytė, Remigijus Sabulis, Nijolė Oželytė, Ingrida Kilšauskaitė, Rytis Gustaitis į aktorius išėjo). Iš Merkinės apylinkių atsivežėme garsią dainininkę Čaplikienę su draugaitėmis. Baltą „Volgą“ kelionei davė statybos ministras, būsimo skulptoriaus Rimanto Sakalausko tėvas. Ten mokėsi labai daug gabių vaikų. Gana gyvas literatūrinis gyvenimas. Laimonas Noreika skaitė eiles. Ne kartą (neatsimenu – kokių) spektaklių aptarime dalyvavo Henrikas Kurauskas, Stepas Jukna (man ir dabar akyse prezidiume jie matomi).

Po daugelio metų kažkada nuėjau į dramos teatrą. Tenai stenduose – tie senieji aktoriai. Pasijutau – tarytum į praeitį nukeliavusi ar net kapines aplankiusi. Monika Mironaitė, Stepas Jukna, Henrikas Kurauskas, Jonas Kavaliauskas. Dieve mano, – visa korifėjų karta!

S. D.: O ar Jūs galėdavot pasirinkti, ką kviestis, ar čia buvo Jūsų iniciatyva?

L. A.: Niekas man nenurodydavo, nes niekieno aš neatsiklausdavau. Tuo turbūt aš dažnai ir kliūdavau. Paskui mokymo dalies vedėja auklėjimui (žinoma, kartu su partine organizacija) numarino šituos susirinkimus. Čia jau buvo „tvirkinami“ mokiniai. Kaip numarino? Man paskirtą aktų salėje valandą paskelbė madų demonstravimą. Užprotestavau. Kietai užprotestavau, bet tik tą kartą. Kitąsyk mokyklos direktorius, matematikas, išsikvietė į savo kabinetą, atskleidė „Literatūros ir meno“ puslapį, kur buvo Vytauto Galinio straipsnis apie per didelį tautosakos sureikšminimą lietuvių poezijoje. O tu, vadinasi, ir pamokose, ir „Poezijos pusvalandžiuose“ tai akcentuoji! Direktorius nebuvo piktybiškas, tik minkštas žmogelis. Galvą dedu – ne pats tą straipsnį susirado, ne patsai iniciatyvos ėmėsi... Į kiekvieną veiklą – iškart žiūrima pro didinamąjį stiklą, ar nėra ko nors „anti“. Kas be ko, temos „Poezijos pusvalandžiams“ renkamosi buvo kryptingai: Justino Marcinkevičiaus eilės ir, sakysim, „Mindaugas“ – tai Lietuvos tema. Putino sureikšminimas – dvasios ir kūrybos laisvės problemos, lietuvių poezijos ryšys su tautosaka – savos kultūros ištakų ir savitumo ieškojimas. Bet iš tikrųjų nebuvo nieko regimai „anti“, tendencingo. Neregimai – viskas! Be to, aš labai mokinius saugojau. Ne kartą juos ir ginti teko. Buvo visokių istorijų. Žinojau, kad jie iš

jaunystės įkarščio ne laiku ir ne vietoj pasakys ką nors. O tais laikais prie Vykdomojo komiteto buvo nepilnamečių komisija, kuri mokinius, trupučiuką politiškai prasišaudavusius, svarstydavo, išmesdavo iš mokyklos ir prikabindavo chuliganizmą. Paskui į aukštąją mokyklą – jau... Aš vaikų likimais nerizikuodavau. Atsimenu, kaip laikė abitūros egzaminą tie mano šaunieji. Aš jiems labai rimtai pasakiau: „Abitūros egzaminas – tai ne tik literatūros rašomasis, tai yra politinis jūsų patikrinimas. Politinės brandos patikrinimas.“ Šitą pasakiau labai pabrėždama, ir mokiniai mane labai gerai suprato. Jau tada buvo įsisiūbavęs manęs engimas, todėl aš juos ir perspėjau.

Vis dažnai diskutuojama apie pasipriešinimą ir prisitaikymą.

Kur buvau aš?

Ir ten, ir ten.

Ir tada buvo drąsiau pasirinkusių...

S. D.: Atsiprašau, o kas yra tie šaunieji?

L. A.: Tai 23-ios mokyklos mokiniai (kurios dabar laidos?). Eugenijus Laurinaitis, Rimantas Sakalauskas, Vytautas Kernagis (tiesa, Kernagis vienuoliktą, paskutinę klasę, išėjo iš mūsų), Rasa Didenkaitė, Rūta Šimkutė – toji karta. O mano auklėtiniai: Saulius Beržinis, Linas Kriščiūnas, Rytis Gustaitis ir kiti. Mes su jais labai gerai sutarėm. Kai kas iš to meto mokyklos gyvenimo ir atmosferos gana gerai atskleista Rūtos Oginskaitės knygoje apie Vytautą Kernagį. Brandos atestato egzaminuose daugelis rašė temą apie tautų draugystę. Baisiai banali tema. Bet tais metais mes skaitėm Antuano de Sent-Egziuperi knygas „Mažasis princas“ ir „Žemė – žmonių planeta“. Atsirado tos knygos, ir labai į jas įnikom, pamėgom. Mes labai gražiai, nuosekliai kalbėjom apie žmogaus artumą žmogui, žmonių bendrystės humaniškąją pusę. Vaikai su dideliu ūpu ėmėsi skaityti. Per egzaminus daugelis tą temą pasirinko ir labai gerai parašė. Vėliau buvo nutikęs labai įdomus dalykas, kurio aš lig šiol neišsiaiškinau. Buvo prasidėjęs tikrai baisesis ir nemalonus mano engimas. Tie rašiniai iš mokyklos dingo. Aš galvoju, kad tuos rašinius kažkas nusigabeno patikrinti kažkur „aukštyn“ (ar į Centro komiteto ideologinį skyrių, ar į „Mušamųjų fakultetą“ šalia konservatorijos). Šito nežinau. Ir dar vieno dalyko nežinau. Tame aukštame, gal net aukščiausiam lygyje buvo kažkas, kas mane užtarė (ir ne vieną kartą – kas konkrečiai, nežinau ir šiandien). Bet tikrai buvo užtariantis žmogus. O kodėl prasidėjo tas mano engimas? Ypač po laidos apie Justina Marcinkevičių televizijoje. Bet čia – atskira istorija.

Čia jau toks „lyrinis nukrypimas“.

„– Kas tie šaunieji?“ – paklausei manęs, Solveiga.

Ak, kiek jų buvo 23-iojoje, kiek jų buvo 9-joje! Galėtum žmogus vardyti ir vardyti! Bet taip vardydamas gali nepaminėtuosius nuskriausti. Kaip tą šilko batikos dailininkę Kaziuko mugėje: „Mokytoja, jūs manęs neatsimenate, aš prastai mokiausi. Bet kartą jūs mane už rašinių pagyrėte!“

O Dievuli geras!

Pradėtum savo pedagoginį darbą iš naujo, tikrai dosniau, dosniau tu „vieną kartą“ pažertum...

„ – Kas tie šaunieji?“

Tai literatūrinių ir raiškiojo skaitymo konkursų dalyviai.

Renginių organizatoriai, atlikėjai ir talkininkai.

Mano išsiauogintieji mažiai etnografiukai.

Tokie talentingi ir tokie šviesūs!

O kartais ir netaalentingi ir net ne visai šviesūs...

Bet giliai širdin įsirėžę.

Man teko laimė būti su jais, šalia jų ir Viešvilėj, ir Dauguos, ir 23-joje, ir 31-joje ir paskutiniame uoste – 9-ojoje – – –

Pasisekė! Man! Man pasisekė!

Ačiū jiems už tai.

Kad galėtų jie tą „ačiū“ išgirsti!..

S. D.: Papasakokit plačiau apie televizijos laidą, skirtą Justinui Marcinkevičiui.

L. A.: Dirbdama 23-ioje mokykloje, aš televizijoje vedžiau literatūrinės mokomąsias laidas moksleiviams „Už vadovėlio puslapių“. Būdavo, pasikviečiu aktorius, kartais patys mokiniai padeklamuoja.

S. D.: Kokia tos laidos trukmė?

L. A.: Gal pusvalandis. Gal kiek daugiau.

S. D.: Ar laida buvo savaitinė?

L. A.: Dabar neatsimenu. Yra kažkur užmesti juodraščiai. Reikėtų į datas pasižiūrėti. Man atrodo, rečiau buvo rodoma, gal kas dvi savaitės, o gal kas mėnesį. Bet tada televizija dar buvo išvis nauja. Buvo laida apie Justina Marcinkevičių.

S. D.: O kaip Jūs atsidūrėte televizijoje? Kas Jus ten pakvietė?

L. A.: Aš nežinau, kaip ten atsidūriau. Atvažiavau į Vilnių iš Daugų – darbo jokio! Ten dirbo viena mano kurso draugė – Dalia Peteraitytė-Ignatavičienė. Ji labai gražiai, nuostabiai dainuodavo universiteto akademiniame Sližio chore solo. Toks geras, gabus žmogus. Bet ji visada buvo prie tinginio, jai reikėjo mano pagalbos. O paskui pamatė, kad visai neblogai išeina, ir tiesiog pasiūlė tas laidas.

S. D.: Ar ji dirbo televizijoje?

L. A.: Ji dirbo televizijoje. Stasevičienė (ar Stankevičienė – tiksliai pavardės nepamenu) buvo redakcijos vedėja – iš mūsų kurso laidos, tik ne lituanistė.

Būdavo, paruoši viską, parašai, ką tu šnekėsi, – tvirtina ir redakcija, ir turbūt dar aukščiau. Rezoliucijos užrašomos ant scenarijaus kampo. Bet faktiškai tekstą parengdavom truputį formaliai. Aš nemoku kalbėti iš rašto. Turiu tezes. Visada kalbu pati. Tada atsiranda interpretacijos, gyva mintis. Laidos tema: „Justinas Marcinkevičius – poetas ir dramaturgas.“ Tada tik Marcinkevičiaus eilėse žodis „Lietuva – tėvynė“ buvo legalizuotas. Visais kitais atvejais tai buvo „Tarybų Lietuva“, „šalis“ arba „край“, arba „broliška respublika“. O kai kalbi apie Justina Marcinkevičių ir jo eiles, jau šį tą gali leisti. Gal kalbant apie „Mindaugą“ ir stiprokai skaudžiai buvo akcentuotas rūpestis, kad Lietuva nebūtų raikoma kaip duonos kepalas. Iš to pasidarė ištisinė istorija. Iš CK Sigizmundas Šimkus skambina Švietimo ministerijai. Švietimo ministerijos ministro pavaduotojas skambina televizijai ir instituto direktorei. Kokia baisi griunamoji jėga! Kas čia darosi? Instituto direktorė tuoj pat išsikviečia skyriaus vedėją Laimą Tupikienę. Toks skandalas, ir baisiausia, kad nė vienas jų tos laidos nematęs! Čia jau pasakos, kaip lapė juodvabalį kepė, variantas.

S. D.: O skandalas – dėl ko?

L. A.: Dėl šitos laidos! Antitarybinė. Apolitishka. Jeigu „anti“ prideda, tada jau viskas – važiuok žmogus į pragarą. Galvoju, kad vis tiek čia – velniava. Su Laima *va banque* rašau raštą į Centro komitetą. Viską išklostau, argumentuoju, dalykiškai paneigiu priekaištus (aš tą raštą, tarp kitko, dar turiu, pasilikau juodrašti) ir apibendrinu – vieno žmogaus požiūris gali būti subjektyvus. Nemanau, kad tai Centro komiteto, kaip aukščiausiojo partijos organo, požiūris. Ir atlėgo po šito rašto. Tik paskui kažkam CK ideologas Sigizmundas Šimkus ironizavęs: „Tai matai, rašinėja dar!..“ Kažkaip priėjo tokia neoficiali žinia iki manęs. Ko nerašinėti, jeigu esi raštingas? Feliksas Mačianskas iš televizijos viršūnės paskambino man. Žinoma, labai suveltai, bet atsiprašė, sakė, susitikti norįs. Aš pasakiau, kad dabar neturiu laiko.

Taip baigėsi ta istorija. Kiek visko buvo galima padaryti dėl tokio nieko! Koks tu turėjai būti suvaržytas! Jeigu trupučiuką pralaisvinai savo mintį – va kas darėsi! Taip ir neiškilau į TV žvaigždes – laidų serija nutrūko... Vėliau apsiraminius kartais dar tekdavo ruošti laidų arba jose dalyvauti. Bet tik epizodiškai.

Dar viena detalė: lituanistikos kabineto bendradarbė Angelė Rasimavičienė į Laimos pikta pastabą, kad vieną kartą reikia baigti visa šita, patvirtino: „Taip, taip, reikia ją atleisti ir ramiai gyventi toliau!.. Baigti!“ – „Bet, Angele, aš ne tai turėjau galvoj!..“ Laima buvo apstulbusi. Sužinojusi apstulbau ir aš – tokia jau švelni kolegė...

S. D.: O jeigu Jūs būtumėt įstojusi į partiją, gal Jums būtų buvę geriau?

L. A.: Žinoma. Aš tada būčiau apsaugota. Niekas prie manęs nekibtų. Aš būčiau savas žmogus.

S. D.: Ar jautėsi tas savumas?

L. A.: O Dieve mano! Dar ir kaip.

S. D.: Bet tie savi dabar sako, kad jie tik formaliai įstodavo į partiją, bet Lietuvai nekenkė.

L. A.: Negalima nuneigti, kad buvo tikrai dorų žmonių, galėjusių ir dirbusių Lietuvai. Bet daugumai partinis bilietas taip surišdavo rankas, kad savo valios net ir norint nelikdavo. Buvo bejėgiai vykdytojai, rankų kilnotojai. Tai čia apie tuos – geresnius, sąžininguosius.

O apie niekšų pulkus tai jau patylėkime!

Pavyzdžiui (už tai, ką papasakosiu, garantuoti negaliu – pati negirdėjau), vieną 23-iosios mokyklos mokytoją, stojančią į partiją, paklausė, kuo ji nusipelnusi tokios garbės. Toji paaiškino, jog padėjusi tremti iš Lietuvos buržuazinius nacionalistus.

Reikėjo nuopelnų!

Taip tų nuopelnų karštai buvo siekiama! Tik reiktų gerai pagalvoti ir svaidant akmenis.

Čia jau šių dienų detalė. Knygų mugė. Net pasičėpsėdamas iš malonumo varto vienas pilietis „Grūto parko poeziją“ ir rodo Justino Marcinkevičiaus eilėraštį apie Lenina: „Va, va, koks jis buvęs – tas poetas!“ Neiškenčiau: „O ką patsai, žmogau, tuo metu Lietuvai nuveikei? Kur paties kitokie darbai?“ Prigeso žmogus.

Kai atėjau į 31-ąją mokyklą, į tas dvi ketvirtas klases, aš niekam nieko nebuvau padarius, jie dar manęs nepažino. Netoli buvo Mokyklų Mokslinio tyrimo institutas. Ten turėjau skaityti pranešimą. Tiesa, ne pagrindinį, o šalutinį. Aš kreipiuosi į direktorių, kad man reiktų išeiti paskaityti pranešimo, paskui aš grįžčiau. Neleidžia. Jis man išaiškina, ir taip įtaigiai: „Pamoka – labai svarbu!“ Pasakiusi, kad, tikrai, pamoka – labai svarbu, pasiėmiau žurnalą ir nuėjau ne į Mokslinį institutą, o pas ketvirtokus ar penktokus...

S. D.: Nesupratau.

L. A.: Dirbdama 31-oj vidurinėj, aš dar kartais turėjau laidų televizijoj. Po vienos mano laidos mokyklos direktorius parašė laišką į televiziją, kad su manim – atsargiai, kad maždaug jau visokių būta su ja nutikimų, kad čia nacionalizmas kvepia iš tolių tolio. Man paskui tai pasakė moterys iš televizijos. Tai kuo aš jam užkliuvau? Jis pats gi – lituanistas!

Gavusi tas dvi ketvirtas klases, aš galvojau, kad užbaigsiu disertaciją. Buvau pradėjus jai rengtis: medžiagą surinkus, straipsnius išspausdinus – buvo visa paruošiamoji medžiaga. Disertacijos tema – „Tautosaka literatūros mokymo sistemoje“. Tai man visada rūpėjo. Tai buvo svarbu mūsų augantiems, kad neliktume be šaknų, kad išsaugotume pamatą, kad netaptume vien tik „penkioliktąja sese“ tarybinių respublikų tarpe. Galvojau – turėsiu dvi ketvirtas klases, šiaip taip išgyvensiu. Mokant mažiukus, vis tiek darbų taisymo mažiau, laiko liks. Padarysiu. Apsižiūri mokyklos vadovybė, kad aš – be auklėjamosios klasės. Auklėjamoji klasė yra labai didelis darbo krūvis. Tad man primeta auklėjamąją klasę. Vėl, na, net juokinga, – tas noras žmogui padaryti – ne geriau, o blogiau: man duoda klasę, kurioj aš neturiu pamokų. Paskui perstumdinėjo mokytojus, keitė klasių vadovus, kad aš vis tiek turėčiau tą auklėjamąją klasę. Dvi klases mokant, buvo tiktai dešimt pamokų. Auklėjamoji klasė nepriklausytų. Turėti savo klasę miela, bet rūpesčių labai labai daug.

Ir dar. Aš ten buvau visai naujas žmogus. Nieko nepadaręs, niekam neužkliuvęs, su niekuo nesusipykęs. Bet jau atėjo ta uodega, tas „anti“ – reikia būti budriems. Dabar labai sunku įsivaizduot visa tai. Kadangi susidarė tokia situacija, laisvo laiko vis tiek neliks, prašau dar pridėti pamokų – jų laisvų esama. Nedavė. Paskui stumdė tuos mokinius, nuolatinio mokytojo nerado. Galų gale man pasiūlė. Aš padėkojau, neėmiau.

S. D.: Bet iš ko viskas kyla – iš baimės, iš noro įsiteikti?

L. A.: Nežinau. Iš noro įsiteikti, būti labai švariam, idėjiškam, labai teisingam, avansu apsidrausti, kad niekur neįkliūtum. Prie to turbūt dar prisideda ir negražūs žmogiški jausmai, potekstės, konkretūs naudos siekimai arba noras kam pakenkti. Visokių juodybių žmonėse tūno... Tik, esu įsitikinusi, kad tai nebuvo tikra! Stebindavo tasai noras demonstruoti savo politinį-idėjinį ir moralinį tyrumą. Tiesiog krikščionių! Netgi tada, kai jau Stalino nebuvo, kai jau šiek tiek pralaisvėjo. Tasai noras pasirodyti „šventesniais už popiežių“!.. Na, pagalvokime, na, kas vertė vieną 23-iosios mokytoją su savo vyru, aukštosios mokyklos dėstytoju, vestuvių 25-mečio proga nešti gėlių puokštę į Lukiškių aikštę prie Lenino paminklo?! Buvo net nuotrauka „Vakarinėse naujienose“. O gal kaip tik dėl tos nuotraukos ir eita? Na, kas 9-ojoje vertė pagyvenusią lietuvę mokytoją, dėstančią rusų kalbą, posėdžio metu egzaltuotai pasakojant apie rusų kalbos – didžiosios kalbos! Lenino kalbos! – mokymą, įsijausminus pravirkti?! Turbūt niekuo, gal tik vergo sindromu tai galima paaiškinti. Tai žmogaus susidvejinimo, asmenybės skilimo pavyzdžiai, tapę, deja, dažnai gyvenimo norma. To ir dabar dažnas nepajėgia savyje nugalėti.

S. D.: Ar kur nors dalyvaudavot su mokiniais kaip skaitytojai?

L. A.: Dalyvaudavom visur. Buvo Aktorių namai, Respublikinė biblioteka, Parodų rūmai, Katedros koncertai. Tiktai tos keturios vietos ir buvo, išskyrus teatrą. Labai daug kur lėkdavau su vaikais ir tada, kai dirbau 23-ioj ir 9-oj mokyklose. Vėliau atsirado dar daugiau renginių. Respublikinėj bibliotekoj vykdavo geri literatūriniai vakarai (ten tikrai eidavom). Aktorių namuose – literatūros, poezijos skaitymai. Monika Mironaitė, Laimonas Noreika. Dieve, Monika Mironaitė kiek kartų dar girdėta! Katedroj visada būdavo koncertų, ten daugiausia ir eidavom su mokiniais.

S. D.: Ar dalyvaudavot, pavyzdžiui, kokiuose nors skaitomiausių knygų rinkimuose, ar atsakinėdavot laikraščių anketose? Metų gale „Literatūrai ir menui“ buvo galima parašyti, išsakyti, ko pageidautumėt, kokių temų pasigedote.

L. A.: Ne. Su šitais dalykais mes nebuvom susiję. Mes dalyvaudavom raiškiojo skaitymo konkursuose.

S. D.: Ar Jūs tikėdavot tuo, kas būdavo parašyta laikraščiuose skelbiamuose skaitytojų laiškuose? Pavyzdžiui, pati atsimenu, skaitytojas rašė, kad Onės Baliukonytės poezija yra nesuprantama. Ar Jūs tikėdavot, kad tie laišakai autentiški?

L. A.: Kad mes išvis į tuos laikraščius... „Tiesa“ buvo pajuokos objektas. „Literatūrą ir meną“ dar skaitydavom.

S. D.: Net mus versdavot skaityti.

L. A.: „Literatūrą ir meną“ – taip. O tie skaitytojų laiškai... Ir apie Aleksandrą Solženicyną, ir apie Borisą Pasternaką buvo atsiliepę... Dieve, buvo suprantama, kas jie yra.

S. D.: Kai skaitydavot knygas, ar ieškodavot poteksčių? Kaip su ta Ezopo kalba? Kaip skaitydavot ir kaip vaikus mokėt skaityti?

L. A.: Kaip mokiau, aš negaliu apibrėžti. Galiu pasakyti, kad aš pati kiekvieną sykį mokiau vis kitaip. Ezopo kalbą labai greit perėmiau. Iš karto mane truputį apstulbino pirmosios Marcelijaus, Gedos knygelės. Gedą ypatingai puolė mokytojų visuomenė. Baisu, kaip puolė Gedą! Iš viso mokytojai naujoves labai sunkiai priimdavo. Eilėraštis turėjo būti toks, kad galėtum jį perpasakoti proziškai, savais žodžiais („apie ką eilėraštis?“). Nenorėčiau, kad nuskambėtų įžeidžiamai, bet Pedagoginio instituto absolventų filologinis išprusimas buvo labai ribotas. Nieko nuostabaus – ten svarbiausia buvo idėjinis auklėjimas tų, kurie ugdys kitus. Vadovai buvo labai idėjiškai patikimi, aktyvūs veikėjai su didžiais praeities ir dabarties nuopelnais. Mano bendraklasė iš Marijampolės mokytojų seminarijos Marija Lenkaitė-Stackevičienė buvo pasibaisėjusi Pedagoginiame išvešėjusiu asmenybę gniuždančiu nuožmumu, mokymo siaurumu. Po Mokytojų seminarijos institute ji sakė, kad jautėsi kaip lagery. Buvo ir objektyvios to menko filologinio išprusimo priežastys: mokslas tęsėsi tik ketverius metus (zootechnikams darbu priė gyvulių ir pašarų reikėdavo mokytis penkerius). Trečdalį ar net pusę užimdavo ideologiniai mokslai. Dar – kiekvienais metais po mėnesį kolūkių talkose. Po dvi ar tris savaites – pedagoginė praktika. Diplominio rašyti (bent anksčiau) nereikia. Tai paskaičiuokime, kiek konkrečiai lieka filologinėms studijoms. Tiesa, vėliau atėjo į institutą dirbti profesorė Vanda Zaborskaitė (kaip pati liudijusi, dėstė jai pačiai nelabai įdomius dalykus – literatūros teorijos įvadą), ryškaus talento Albertas Zalatorius. Apskritai, kiek tekdavo ar kursuose, ar literatūros darbų, ar raiškiojo skaitymo kursuose, ar stebint ir aptarinėjant pamokas, Pedagoginio instituto absolventams (bent jau pirmojo pokarinio dešimtmečio!) dažnai buvo būdingas minties siaurumas, dogmatiškumas, mokytojiška visažinystė, kategoriškumas. Trūko laisvesnio minties judėjimo – gal taip, o gal ir ne taip, gal ir taip, ir šitaip... Ir dar kitaip. Visada turėjo būti tik „taip!“

Kursuose ar seminaruose nuolatos būdavo prašoma konkrečių pamokos planų ar konspektų, kad galima būtų tiksliai dirbti pagal juos. Tarytum galėtų vienas žmogus atkartoti kitą. Čia man ir šovė galvon vienas prisiminimas iš 9-os vidurinės mokyklos. Į žaviosios artistiškos Violetos Tapinienės kūrybingai įrengtą kabinetą suguža į kursus atvykusių mokytojų būrys. Stebisi, džiaugiasi, klausinėja, kai ką pasižymi. Viena vyresnio amžiaus imponantiškų gabaritų mokytoja azartiškai nusirašinėja plakatėlio žodžius „Volungė beldžias į širdį“ ir jau garsiai planuoja, kaip ji jais pasinaudos pamokoje. Na, žmogau, pagalvok, na, nepritiks tau „suokti volunge“... Jau geriau griebk Kristijoną Donelaitį, kur „viernos gospadinės nuo žąsų bei ančių daug primelavo...“

Kokia nepakartojamai žavi buvo 31-osios lituanistė storulė aukštaitė Vogulytė – savadarbiu megztiniu, savo turtingu, liaudišku, ne visada labai jau švelniu humoru. Kaip anekdotai sklisdavo mokykloje jos frazeologizmai! Kaip ji, tas liaudiškas unikumas, tas grynuolis, buvo mylima mokinių!

O „volunge“ – mat volungė!.. Ne kožnam pabažnam!

Kai dirbau Mokytojų tobulinimo institute, mokytojams lituanistams Klaipėdoje rengdavom kursus. Vieną trečdalį arba net pusę laiko privalėjo užimti ideologiniai dalykai. Bet kitą pusę mes galėdavom kurti savarankiškai. Skaitė paskaitas Vytautas Kubilius, Donatas Sauka, tada dar jaunutė Viktorija Daujotytė, Dovydas Judelevičius – daug šviesių žmonių. Tiesa, Vandos Zaborskaitės vadovybė neįsileisdavo į tuos kursus – buvo tabu. Kaip ir daktarės Meilės Lukšienės. Mokėjo už paskaitas menkus grašius, bet mūsų šviesuoliai važiuodavo šviesti mokytojų. Suprato savo darbo prasmę.

S. D.: Ar Jūs, kaip mokytoja, važinėdavot į tuos kursus ar dar tada, kai dirbot institute?

L. A.: Važinėdavau visada. Ir kaip mokytoja. Tai būdavo didelė atgaiva. O kai dirbau institute, kursus organizuoti teko man pačiai. Tie kursai būdavo labai didelis pakilumas: lituanistai susirenka, atsigaua nuo kasdieninės rutinos, baisaus suvaržymo. Būdavo geros poezijos. Pakeliaudavom dar prie jūros, surengdavom ekskursijų. Iniciatyvos imdavosi ir patys mokytojai. Vilniuje sudarydavome galimybes geriausius spektaklius pamatyti.

S. D.: Ar tą gerą poeziją skaitydavot jūs patys, ar jums skaitydavo?

L. A.: Skaitydavom patys, o kartais paskaitose – lektoriai arba aktoriai. Jie tuomet vis tiek takus į gerąją poeziją truputį pramynė. Buvo tokios dvi knygos (man jas pagrobė 23-ioj mokykloj dirbant), skirtos Lietuvos Tarybų respublikos dešimtmečiui. Prozos ir poezijos. Didžiulės, tokiais rudais, su aukso įspaudų apmušalais. Reikėtų pasižiūrėt. Ta pokario poezija – Dieve mano... O ar tų knygų jūs institute neturit?

S. D.: Turim ir, deja, jas mes net skaitom. Man atrodo, ten yra dvitomis. Algis Kalėda apie jį kalbėjo per sovietmečio konferenciją.

L. A.: Vienas didžiulis tomas buvo skirtas poezijai, kitas – prozai. Labai rimtu veidu nusinešdavau į klasę paskaityt tos pokario poezijos. Mokiniai jau tada iš juoko už šonų graibydavosi.

S. D.: Bet juk tada ši knyga turėjo nebefunkcionuoti. Juk, žiūrėkit, praktiškai už Jūsų kursą pora metų vyresni yra Justinas Marcinkevičius, Algimantas Baltakis, Alfonsas Maldonis.

L. A.: Aš dar seminarijoj tas knygas nusipirkau iš paskutiniųjų, iš stipendijos, pusiau nevalgius. Turėjau kaip brangenybę – šitokios gražios! Gaila, aš tas knygas praradau. Ką padarysi! Bet tai buvo poezijos parodija.

S. D.: Suprantu. Vis tiek tada jau buvo kita literatūra.

L. A.: Mano jaunystėj: „Taikos! Taikos! – Europos miestai klykia <...>.“ 1957-aisiais kitos, kitokios literatūros dar beveik nebuvo. Pamenu džiaugsmą, kaip, dirbdama Viešvilėj, nusipirkau Jurbarko knygyne pirmąją Janinos Degutytės knygą, rodos, „Ugnies lašai“.

S. D.: Šitą net mane išmokėt.

L. A.: A, tikrai?! Paskui pasirodė ir Justino Marcinkevičiaus lyrika. Išėjo eilių rinkinys „Prašau žodžio“. Vėliau eilėraščių ciklas „Šventoji duona“, iš pradžių sklidęs tik nuorašais. Tai skatino mąstyti apie poeziją. Prasidėjo naujas kalbėjimas. Ypatingai – Marcelijaus Martinaičio, Sigito Gedos, Juditos Vaičiūnaitės. Aš su Gedos poezija nekonfliktavau. Iš pradžių buvo keista, bet man gražu. Pakartosiu, kad Gedą mokytojai lituanistai sutiko, kaip sakoma, su šakėm. Kokie ten raudoni gyvulėliai ar koks strazdas, gal žinai?!

S. D.: Labai geras klausimas. Ar žinojot apie pagrindyje platinamą literatūrą? Klausiu ne apie išseivius, o apskritai apie pagrindinę literatūrą tiesiogine to žodžio prasme.

L. A.: Žinojau apie „Lietuvos katalikų bažnyčios kroniką“. Buvo toks atvejis. Viena studenčiokė atliko pas mane praktiką – tokia graži, gabi. Paskui pateko į tas „Kronikas“ už savo ateistinę veiklą. Aš nežinau, kelinti buvo metai. Ji kažko prisidirbo kažkurioj Žemaitijos mokykloj. Ko ji į tokią veiklą lindo?! Be to, aš turėjau dar labai dievotą seserį, kuri irgi žinojo apie tai. Apie „Kronikas“ aš žinojau.

S. D.: Ar vartėt, ar žinojot?

L. A.: Dabar atsiminiau – varčiau. Knygelės formato, plonyčio popieriaus puslapėliais, bet vos teįskaitomais. Gal koks ketvirtas mašinraščio egzempliorius buvęs.

S. D.: O nuo kada ateidavo emigrantų literatūra?

L. A.: Emigrantų literatūra, pavyzdžiui, Kazio Bradūno, Bernardo Brazdžionio poezija, Mariaus Katiliškio „Užuovėja“ per rankas ėjo. Daugiau aš nelabai ką ir nežinojau. Man taip širdį skauda. Galvoju, kaip baisu, kada poetui dešimtmečiams nutraukiamas ryšys su skaitytoju. Jei jau jie ateina vėliau, sakysim, ir Bradūnas, ir Brazdžionis, ir Liūnė Sutema, ir kiti, – santykis su skaitytoju jau yra kitas. Skaitytojui reikia juos naujai atrasti. Be to, randasi naujos skaitytojų kartos.

S. D.: Bet jie išseivijoj turėdavo skaitytojų, aišku, mažiau.

L. A.: Išseivijoj – taip. Bet Lietuvos skaitytojas, jaunas žmogus, jau šito negavo. Bent jau pirmasis pokario dešimtmetis buvo užverstas baisiu literatūriniu niekalu. O išseivija ir lieka išseivija.

S. D.: Bet, mokytoja, palaukit. Žinau, kad jau mums (aš baigiau mokyklą 1985-ais metais) Violeta Tapinienė duodavo, skolindavo ir trečią „Lietuvių poezijos“ tomą, ir dar kažin ką, nes jinai gaudavo per tėvą. Jus tikrai turėdavo pasiekti, pagalvokit.

L. A.: Trečiasis tomas – taip. Bradūno, Brazdžionio poezija – taip. Ir dar daug kas. Be to, tai jau buvo 1985-ieji. Tai ne 1957-ieji.

S. D.: Antanas Škëma nepatekdavo?

L. A.: Ne, su visų kitų autorių kūryba susipažinau, kada ji buvo čia, pas mus, išspausdinta. Man didžiulė netektis, kad ne laiku visa tai skaityta. Ir ne tik man.

S. D.: O iš kur Jūs gaudavot, pavyzdžiui, Bradūno, Brazdžionio eilėraščių? Sakot, kad emigrantų literatūra „per rankas ėjo“. Gal atsimenat – per kieno rankas?

L. A.: Tiesiog dabar man sunku pasakyti. Bernardo Brazdžionio „Per pasaulį keliauja žmogus“ dar buvo prieinamas. Vis tiek kontaktų turėjom. Man artimesni žmonės – lituanistai. Vyresnės kartos inteligentai. Aš mokiau Dominyko Urbo sūnų, talentingą berniuką. Mes truputį pabendraudavom su Dominyku Urbu. Tai iš ten gaudavau informacijos ir knygų. Kažkaip ateidavo. Kartais – ne knygos, o tiesiog išspausdinti lapai, ir viskas. Nuorašai, kuriuos dar kartą nusirašydavai.

Dar šuoliukas į pašalį. Dominyko Urbo sūnus gabuolis Antanas buvo įtrauktas į komjaunimo aktyvą ir tuo pradėjo naudotis – aplankėlis po pažasčia ir – iš mokyklos. Atseit reikalais į komjaunimo komitetą. Kuris jau mokinys nepasinaudos proga išsprukti iš nuobodžios pamokos! Kad atskrido, kad užūžė į mokytojų kambarį (buvo daug mokytojų ir direktorius) Dominykas Urbas – tokia žavi, imponantiška figūra – ir kad susakė įsikirščiavęs galingu balsu, kad mokykloje vaikai turi mokytis, savintis, kelias svetimas kalbas išmokti, o ne su „papkytėmis“ po pažasčia iš pamokų į komitetus lakstyti!.. Viršininkus vaidinti... Tai bent Dominykas Urbas!

S. D.: Ar jautėt, kad tai, ką skaitot, yra pavojinga? Ar reikėdavo imtis kokios nors konspiracijos, ar tiesiog – pasiimi, perskaitai ir atiduodi?

L. A.: Godžiai griebdavome viską. Pasiimi, perskaitai ir atiduodi. Kai ką nusirašai. Pavojaus baisiai nesureikšmindavom. Be to, ir dalydavomės tik su patikimais, artimais žmonėmis.

S. D.: Ar skaitydavot literatūrinę kritiką? Ką skaitydavot?

L. A.: Skaitydavau „Pergalę“, „Literatūrą ir meną“. Kartais būdavo įdomu, kartais – visai neįdomu.

S. D.: O kas iš autorių, pavyzdžiui, literatūros kritikų, Jūs atrodė autoritetai?

L. A.: Vytautas Kubilius man buvo pats didžiausias autoritetas, nes jo mintis ir drąsi, ir principinga, ir labai aiški. Jis viską, ką darydavo, darydavo talentingai. Kęstutis Nastopka man buvo per didelis teoretikas. Aš jo nei tada, nei dabar per daug nemėgstu. Albertas Zalatorius – mano bendrakursis. Man atrodė ir dabar atrodo, kad jis gerai rašydavo. Vėliau – Viktorija Daujotytė. Jos tekstai man labai įdomūs. Šitie žmonės buvo ir yra man autoritetai.

S. D.: Kaip Jūs pradėjote rinkti tautosaką? Kaip Jūs susidūrėte su tautosakos sąjūdžiu?

L. A.: O su tautosaka buvo įdomu. Mūsų Suvalkijoje senosios dainos jau buvo išnykusios. Tos tikrosios – etnografinės. Suvalkijoje dainuodavo literatūrinės dainas, pavyzdžiui, Praną Vaičaitį, kitas devyniolikto amžiaus pabaigos, emigracijos dainas, Antano Baranausko „Sudie, Lietuva“. Dainuodavo ir liaudies dainas. Pas mus dainuodavo taip – turavodami. Veda balsais, kiti turavoja. Tradicija buvo vyrų dainavimas. Būdavo, šventėmis arba šeštadieniais, sekmadieniais eina vyrų pulkelis, sustoja prie kryžkelės ir dainuoja. Balsai sklinda tom lygumom. Gal iš arti jie ir grubokai dainuodavo, bet iš toliau – balsai išsilygina. Ir taip gražu! Veža iš šilelio durpes, tai vadeles – už rungo, arkliai eina keliu kaip ėjė, o jie būriu – vėl dainuoja. O šitos etnografinės, vienabalsės, tos senovinės kalendorinės ir darbo dainos man atsivėrė tikrai ekspedicijose. Pirmoji ekspedicija, man atrodo, buvo trečiame kurse. Donatas Sauka mane prišnekino. Mes lėkėm į Žiūrų kaimą Dzūkijoje... Kartu buvo Konservatorijos studentai, ir mes – filologai. Iš viso gal apie dvidešimt žmonių. Labai gražiai ten dainavo moterys. Garsus jų ansamblis. Bet tada dar aš per daug neužkibau. Rūpėjom labiau patys vieni kitiems: mergaitės – berniukams, berniukai – mergaitėms. Ten mes turėjom savo tokį labai įdomų gyvenimą: Konservatorijos studentai, filologės, na, kurgi ten! Kai ši ekspedicija baigėsi, mudu su Donatu Sauka dar patraukėm į Dieveniškų kampą. Ten mes atradom tikrus stebuklus – dainuojamąją poeziją, dainuojamąsias pasakas. „Taury, taury, mano broli, / Žada mani ponas pjauci. / Ir geldelas pamazgojo, / Ir peilalius pagalundo.“ [dainuoja]

S. D.: Baisu baisu. Ar Jūs tik dviese toje ekspedicijoje buvot?

L. A.: Dviese. Mes ten ilgokai pabuvom, daug užrašëm. Apėjom visà Dieveniškų kilpà. Tada jau àš tikrai užkibau už šitų senovinių dainų. „Ganiau palšus jautelius po girelį, / Parvaikščiojau kojelas in raselį. / Parvaikščiojau kojelas in raselį, / Pražiūrėjau akelas in bernelį.“ [dainuoja] Pasirodo, tai – jaučių ganymo daina.

S. D.: O jaučiai darbiniai?

L. A.: Jaučiai – taip. Ardavo jais. Vyrai dieną aria. Vyram reikia pailsėti, jaučiam – paėsti. Mergelės nakčia išaina jaučių ganyt. Labai jau ten jos vienos ganys! – „Pražiūrėjau akelas in bernelį.“ Mums šitą dainą dainavo tokia šimtametė. Namiškiai sakė: „Kai ji pradėjo giedoc nuo Velykų, tai dienos nuo nakties neskyrė. Giedojo ir giedojo. Ištisai. Miegot neduodavo. Jau pavėlavot. Dabar tik švokščia.“ Išdainavo sau tas visas dainas, ką dar atsiminė. Tokia graudi istorija. Tos rankos – kaip žemės grumstelis, jau pati sulinkusi. Ir dar gieda, ir tas pasakas išgieda: „Kumełėla, kumełėla, ažužvink, ažužvink. / Kur tavo devyni žirgai, / Ty mano devyni sūnai.“ [dainuoja] Paskui, kai užkibau, tai į tas ekspedicijas – ir viena, ir su mokiniais! Kai dirbau Dauguos, ir àš dainų užrašiau, ir mokiniai užrašė. Viešvilėj mes su vaikais „šišoniškius“ dar apėjom. Turiu parašius visà ciklą prisiminimų iš ekspedicijų. Buvo labai šviesios dienos, ekspedicijose labai suartėdavo žmonės. Štai Baltarusijoje, Gervėčių ekspedicijoje, einam nuo bendro laužo, grįžtam. Vakare tamsu tamsu. Vieškeliu einam, susiimam už parankių visi – ir profesorius Mažiulis, tie garsūs etnografai iš instituto, mokiniai.

S. D.: O kas – tie garsūs etnografai?

L. A.: Norbertas Vėlius (irgi amžinai ekspedicijose), Vaclovas Milius. Pavardės po truputį išblėsta. Arba vakarais – rateliai, dainos. Vytauto Ciplijausko dainos. Filologas kalbininkas Kaziukas Eigminas žirgliodavo per laukus amžinai alkanas. Visada mes jį sodindavom prie stalo ir klausydavomės jo anekdotų iš karinio, iš filologinio gyvenimo. Ieva Labutytė – dailininkė, tada dar tik berniokas Vyčinas. Būta labai šviesių žmonių, tokio labai gražaus bendravimo. Ekspedicijos lyg ir atnaujindavo pasaulio, gyvenimo matymą. Ekspedicijų metu susiduri su žmonių istorijom. Matai, kiek jie išnešė ant savo pečių, kokie jie ištvėringi ir kiek dar šviesos juose likę. Tos ekspedicijos – tai turbūt visų mano mokytojo darbo metų šviesiausios akimirkos. O kai jau mokinius išsivedi, jie išvis atranda naujus pasaulius.

S. D.: Kaip Jūs mokinius išsivesdavot į ekspediciją?

L. A.: Po keturis, po šešis pasiimi į ekspediciją, ir viskas.

S. D.: Tai jau nebe mano laikais. Mano laikais jų nebebuvo.

L. A.: Paskui užgniaužė tas ekspedicijas. Jos labai subiro, jau tų bendrų ekspedicijų nebuvo. Įžiūrėjo šitame „etnografizme“ (netgi sugalvojo terminą – „etnografizmas“) doram tarybiniam piliečiui netinkamą veiklą. Už tą „etnografizmą“ ir man 23-iojoje kliuvę.

S. D.: Čia turbūt iki kokių septyniasdešimt antrųjų, iki Kalantos?

L. A.: Galbūt. Aš turiu užrašų. Galima būtų pasižiūrėti.

S. D.: Dalia Gudavičiūtė (mokinė 23-ioje vidurinėje mokykloje) dar buvo ekspedicijoje?

L. A.: Dalia dar buvo. Dubičiuose.

S. D.: O aš – nebuvo net tokios minties.

L. A.: Paskui baigėsi. Jau ir aš pati nebebuvo, nes dingo tos ekspedicijos. Nepaisant to, pasirodo, jų vis dėlto buvę – susidarydavo tokiom mažom grupelėm. O šiaip pasiimdavau mokinių, kartu būdavom, kartu keliaudavom. Pasiskirstydavom grupėm. Jiems vis tiek ir ta kultūrinė veikla buvo įdomi, ir tas tarpusavio suartėjimas, ir pabuvimas tarp tikrai didelės kultūros žmonių, tarp tų mūsų unikumų.

S. D.: Pasakykit, kaip knygas pirkdavot? Kur jas pirkdavot?

L. A.: Knygyne. O kur daugiau? Jeigu sužinodavai, kartais ir eilėj stovėdavai. Kai gaudavai, kartais pirkdavai du ar tris egzempliorius, kad kitam artimam žmogui būtų.

S. D.: Ar turėdavot kokių pažįstamų?

L. A.: Nuolatinių nelabai. Bet, būdavo, kartais nueini su saldainių dėže.

S. D.: Tai kam ją reikia duoti?

L. A.: Tam, kas paieško knygos.

S. D.: O kaip? Nueini ir sakai: „Labas, turiu saldainių.“ Papasakokit žmonėms, kurie apskritai nesuprastų.

L. A.: Na, reikia knygos. Kitam kartui galbūt pažada, arba paprašai, kad pasaugotų.

S. D.: Kai žinojot, kad išeis kažkokia konkreči knyga?

L. A.: Taip. Arba jau žinom, kad išėjo, bet dar čia neatvežė. O gal atvežė, o gal po prekystaliu ji yra? O paskui devintoj vidurinėj sekėsi. Mes turėjom gerą globėją – švietėją, kultūros žmogų Albiną Vaičiūną. Aš nė nežinau, kokios jo tiesioginės pareigos. Bet jis prieidavo prie tų knygų, parūpino jų ir kabinetams, ir asmeniškai mokytojams.

S. D.: Kaip jisai susijęs su mokykla?

L. A.: Jis iš viso yra plačiausių interesų ir kultūrinės veiklos žmogus. Dvi jo dukros mokėsi pas mus. Viena aš mokiau, kita – kita mokytoja. Kai įsikūrė mūsų mokykla, buvo įrengti kabinetai, jis kabinetams ir mums asmeniškai pasukdavo gerų knygų. Ačiū jam už tai. Tikrai labai šviesus žmogus.

S. D.: O bibliotekomis naudodavotės?

L. A.: Aš Respublikinėj bibliotekoj dažnai ir skaitydavau, ir imdavau iš jos knygas, kol dar duodavo. Mokiniai buvo pamėgę Respublikinę biblioteką. Ypač 23-iosios. Ten visai šalia.

S. D.: Ar užsienio kalbom skaitėt? Gal skaitėt lenkiškai?

L. A.: Aš lenkiškai skaitau, bet taip apgraibom. Vokiškai – prastai. Aš, filologė, likau be svetimų kalbų, ir tai – didžiausia mano gyvenimo klaida ir trūkumas. Labai sau prikaišiojau: „Koks tu filologas, jeigu nemoki kelių kalbų?“ Bet tada studijuojant taip buvo. Nors kiti, gudresni, protingesni išmokdavo. Man buvo dar tokia bėda, kad mes mokytojų seminarijoj užsienio kalbos neturėjom. Kai aš atėjau į universitetą, ėmiau mokytis vokiečių kalbos. Kaip dėstytoja Eugenija Vengrienė sakė, aš ją praktiškai pati savarankiškai išmokau. Bet tai – ne išmokimas. Tai – išmokimas egzaminams, receptūroms, reklamoms pasiskaityti. Vokietijoj buvau. Jau vis tiek maiše manęs neparduotų – susigrabalioju. Bet tai nėra kalbos

mokėjimas, ypač filologui. Mano išprusime čia yra didžiausias trūkumas. Ką padarysi. O šiaip labai graibydavom tą lenkų žurnalą „Kobieta i życie“. Lenkiškas, toks lengvo žanro žurnaliukas. Jį būdavo galima gauti mūsų kioskuose, tai ir griebdavom jį.

S. D.: Kas jame būdavo vertinga?

L. A.: Nieko ten vertingo nebūdavo. „Plotki o panach i paniach“. Bet kalbą truputėlį lavino.

S. D.: Ar su rašytojais turėdavot kokių nors asmeninių intymesnių santykių?

L. A.: Su Juozu Baltušiu. Labai gražus bendravimas buvo. Po to, kai aš respublikinio raiškiojo skaitymo konkurse laimėjau pirmąją vietą. Aš skaičiau ištrauką iš „Parduotų vasarų“.

S. D.: Kokia čia epocha?

L. A.: Čia kokie penkiasdešimt septinti ar aštunti metai. Kaip tik neseniai buvo išėjusios „Parduotos vasaros“.

S. D.: Bet Jūs tame konkurse dalyvavot kaip mokytoja?

L. A.: Aš – kaip mokytoja, Viešvilės kultūros namų skaitovė. Prisimenu, aktorė Stefa Nosevičiūtė priėjo prie manęs: „Gal galėtumėt pasakyti, kokia mokytoja jus paruošė?“ Atsakai, kad pati esu mokytoja. Ta detalė atmintyje man labai išliko. Komisijoj buvo ir pats Juozas Baltušis. Jam, matyt, mano skaitymas įkrito. Aš iš jo gavau gražiausią laišką. Prasidėjo ilgas mūsų susirašinėjimas. Važiuodamas į Palangą, jis su Monika Mironaite užsuko Viešvilėj pas mane. Džiaugiausi galėdama pavaišinti juos mokyklos braškėmis. Vilniuj dar susitikdavom, pabendraudavom. Man jisai labai daug šviesos suteikė. O paskui graudžiai išėjo. Kai dabar pergalvoju, man taip širdį suspaudžia. Vėliau aš labai entuziastingai įsisukau į Sąjūdžio veiklą. O jisai per radiją ir televiziją ir čia, ir Maskvoj prišnekėjo taip negražiai. Aš atsiminiau jo žodžius, kuriuos jis buvo kažkodėl pasakęs po savo knygos „Tėvų ir brolių takais“, kai jį gerokai užsipuolė kritika: „Kur tik aš eisiu, Lietuvoj man visur atsivers durys. Ir duonos kampa, ir vandens gurkšnį aš visur gausiu.“ Paskui man taip skaudu, galvoju: „Na, žmogau, kaip šitaip? Ar tos durys atsivertų dabar?“

Buvo toks momentas. Vilniaus miesto Sąjūdžio taryba rinkdavosi Rašytojų sąjungos patalpose. Vienąsyk aš ten kampe tvarkau protokolus (man pavadė rašyt protokolus), o jis kitam kampe, per geroką atstumą, kažką veikia. Mes vienas į kitą nepasižiūrėjom, nepasisveikinom ir nepakalbėjom. Šitas susidūrimas man yra likęs kaip sunkus prisiminimas. Aš net nežinau, kaip pasakyti. Žinoma, tada tie jo pasisakymai prieš Lietuvos Nepriklausomybę ir prieš Sąjūdį tikrai buvo bjaurūs. Bet va taip su brangiu žmogum sueini akis į akį ir nueini kaip nuo svetimo. Po tokio ilgamečio gana gražaus bendravimo... Ką padarysi. Gyvenimas yra su savo kantais – tokiom aštriom skiauterėm!

Mes su Marcelijum Martinaičiu buvom neblogai pažįstami. Tarp kitko, aš atėjau į jo darbo vietą toj proftechninėj mokykloj. Paskui jis perėjo į „Lietuvos pionierių“. O mano kurso draugė iš „Lietuvos pionieriaus“ perėjo dar kažkur. Jinai prisakė jam, kad jis išeidamas paliktų vietą man, nes aš tik buvau atvažiavus į Vilnių – visiškai be nieko.

S. D.: O kaip sutardavot su Baltakio kursu?

L. A.: Na, Algimantas Baltakis, Justinas Marcinkevičius, Alfonsas Maldonis – tokie puikūs bernai, taip gražiai jie dainuodavo! Jie buvo porą trejetą metų vyresni. Su Baltakiu, Marcinkevičium mes pabendraudavom literatūriniuose renginiuose, susitikdavome „Poezijos pavasary“ ar kur nors kitur. Buvom to paties fakulteto studentai, taigi lyg ir savi, tokio pagarbaus atstumo tarp mūsų ir nebuvo. Ir vėliau neatsirado.

S. D.: Ar jautėsi hierarchijos laipteliai, kad rašytojai yra aukščiau už pedagogus?

L. A.: Jie patys to nerodė.

S. D.: O kaip Jūs jautėtės?

L. A.: Aš gerai jaučiausi. Justinas Marcinkevičius žvaigžde tapo, taip pat ir Marcelijus Martinaitis. Ir Baltakis nuolatos rašė. Bet buvom labai savi, ir viskas. Su Paulium Širviu bendravom, labai jį mylėjau, buvom labai artimi nuo susitikimo Dauguos. Paulius Širvys turbūt su visais buvo labai artimas. Kas prie jo prieidavo, tas jusdavo tą artumą. O vėlėsnės kaĩtos – Onė Baliukonytė, Nijolė Miliauskaitė – kokios jos buvo brangios! Labai mylėjau Juditą Vaičiūnaite. Su ja pažįstamos nebuvom.

Labai branginau Joną Strielkūną, bet asmeniškai pažįstami nebuvome, nors mokiau jo dukrą.

Ak, kokia skaudi apie jį Viktorijos Daujotytės knyga „Gyvenimas prie turgaus“!..

S. D.: Ačiū.

Pokalbį parengė, įrašė, lietuvių kalbos ir literatūros mokytoją ekspertę Laimą Abraitę kalbino Šiuolaikinės literatūros skyriaus vadovė dr. Solveiga Daugirdaitė.

Pokalbis įrašytas: 2013-06-11; iššifruotas: 2013-07-20; užrašytas: 2013-07-27.

Pokalbis autorizuotas: 2013-10-03.

Pokalbio trukmė: 74 minutės ir 28 sekundės.

Pokalbį šifravo, užrašė dr. Neringa Markevičienė.